

ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ

УДК 94(477) 172.4-058.237 “18/19”

**ЖИТЄ ДОРОГЕ, КРІМ СВОЄЇ ПЛАТИ ТРЕБА БУЛО ЩЕ ЗАРОБЛЯТИ
“З БОКУ”...”: “ДРУГА ПРОФЕСІЯ” ТА ДОДАТКОВИЙ ЗАРОБІТОК
УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ГАЛИЧИНІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ****Олена ГАНУСИН**

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра історії, музеєзнавства та культурної спадщини,
вул. Митрополита Андрея, 3, 79016, Львів, Україна,

e-mail: olena.hanusyn5@gmail.com

myrkomyrko79@gmail.com

DOI: 10.15330/gal.34.168-177

ORCID: 0000-0002-3806-542X

У статті, на базі матеріалів особового характеру, висвітлено джерела додаткового заробітку та сфери реалізації поза професійною діяльністю українсько-галицької інтелігенції у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Зазначено, що серед людей розумової праці поширеною практикою було шукати додаткові джерела прибутку, оскільки їхня основна фахова діяльність не завжди могла забезпечити належного рівня життя. Звернено увагу на інші причини, окрім заробітку, які спонукали інтелігентів поєднувати декілька професій: потреба реалізації творчих здібностей чи долучитися до розвитку українських національних організацій та товариств, культурно-просвітнього життя краю.

Адвокати, викладачі, вчителі, священники та інші представники інтелігенції ставали також видавцями, редакторами, літераторами, журналістами, політиками. Як правило, “друга професія” була пов’язана з основною та здобутою освітою. Багато українських інтелігентів займалися науковою діяльністю, ставали авторами перших україномовних підручників. Найпопулярнішою сферою, в якій була задіяно велика кількість інтелігенції була публіцистична діяльність та журналістика, яка стрімко розвивалась в даний період та поступово ставала самостійною професією. Популярною була й літературна діяльність, яка в подальшому могла “затіяти” основну працю. Як “другу професію” можна трактувати, участь в представницьких органах – Галицькому сеймі та Державній Раді та політичних партіях, та громадську діяльність, які відбирали значну частину часу та енергії в інтелігентів.

Ключові слова: інтелігенція, Галичина, “друга професія”, додатковий заробіток, громадська та політична діяльність.

Австрійське панування в Галичині створило сприятливі умови для розвитку інтелігенції як соціально-професійної групи. Передача державних інституцій в автономне користування, розширення адміністративного апарату та доступу до освіти, брак підтримки урядом торгівлі, ремесла та сільського господарства, зумовило зростання популярності розумових професій у другій половині ХІХ ст. До основних фахових груп української інтелігенції належали педагогічні працівники (зокрема, вчителі середніх та народних шкіл), юристи, діячі культури, священнослужителі. Найчисленнішою професійною групою у середовищі світської інтелігенції були урядники, які, за дослідженням польської історикині Я. Гофф, на початку ХХ ст. становили близько 50% від усієї інтелігенції¹. Соціальний статус урядника, який виконував письмову роботу в урядовій канцелярії з державною платнею, був найвищим у галицькому суспільстві, вихованому на пієтеті до високих рангів, титулів, посад². Так, о. Іполит Барвінський критикував

¹ Hoff J. Elity i ich rola w życiu małego miasta galicyjskiego. *Miasteczko i okolica – od średniowiecza do współczesności* / red. J. Hoff. Kolbuszowa, 2006. S. 239.

² Мартович Л. Забобон. Київ, 1976. С. 227; Шах С. Львів – місто моєї молодости. Цісарсько-Королівська Академічна Гімназія. Львів : Видавництво Національного Університету “Львівська політехніка”, 2010.

та засуджував вибір брата Володимира, правника за освітою, займатися редакторством і публіцистикою, а не шукати “добре платне” місце при державних установах³. Втім, збільшення кількості людей розумової праці спричинило велику конкуренцію на ринку праці, і відповідно – зниження її вартості та якості.

Метою даної статті є проаналізувати різні види поза професійної діяльності української інтелігенції Галичини другої половини XIX – початку XX ст., з’ясувати причини, які впливали на вибір “другої професії”. Термін “друга професія” вживається для позначення діяльності, яка виходила за межі основної професії, доповнювала її або навіть заміняла, та не обов’язково мала бути оплачуваною.

Тема повсякденного життя інтелігенції та її професійної діяльності як частини повсякдення, є актуальною, популярною та перспективною в сучасній українській історіографії. Такі праці дозволяють поглянути на цю соціальну групу крізь призму її життєвих турбот та проблем, “олюднити” дещо ідеалізований образ, вибудований лише на аналізі громадсько-політичної, культурно-просвітної, творчої діяльності. Зокрема, дослідженням галицької інтелігенції окресленого періоду, формування її професійних груп, характер праці, міжпрофесійні відносини займаються такі дослідники як Н. Мисак⁴, О. Дрогобицька⁵, С. Пахолків⁶, М. Петрів⁷, А. Вараниця⁸. Основою джерельної бази даного дослідження є неопубліковані та опубліковані матеріали особового характеру – мемуаристика та листування, в яких відображено мотиви вибору тієї чи іншої зайнятості, ставлення до своєї роботи та колег, “робочий процес” та отримані результати праці.

Інтелігенти часто займалися подвійною, а то й потрійною професійною діяльністю. Інколи впродовж життя інтелігент міг змінити або поєднувати декілька професій. Як писав письменник Володимир Бірчак до Юліана Романчука, що у своєму життю йому довелося бути і редактором, настоятелем бурси, робітником, куратором готелю і купцем: “Поза тим є я звикло професором гімназії”⁹. Причини для цього були в кожного різні: щоб покращити своє матеріальне становище, здобути можливість ширшої реалізації здібностей, талантів, амбіцій, знайти своє “справжнє призначення”, або щоб задовольнити суспільні запити та вимоги. Адже українське суспільство Галичини потребувало значної кількості людей, спеціалістів різних галузей для розбудови національного, політичного, культурного та економічного життя краю, тобто

С. 54; Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). Мюнхен, 1969. С. 446; Грицак Я. Ігри з кочергою: всерйоз і по-українськи. *Страсті за націоналізмом*. Київ, 2004. С. 258.

³ Відділ рукописів. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБУ). Ф. 11. Спр. 121. Арк. 24–26 (Лист І. Барвінського до батька).

⁴ Мисак Н. Українські лікарі в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: соціально-професійна характеристика. *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка* : зб. наук. пр. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2007. Вип. 9. С. 180–193; Мисак Н. Українські народні вчителі в Галичині на рубежі XIX–XX ст.: правове становище та національна дискримінація (за матеріалами періодичних видань). *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка* : зб. наук. праць. 2005. Вип. 7. С. 191–200; Мисак Н. Галицькі адвокати наприкінці XIX – на початку XX століття: національна ідентифікація і професійна діяльність. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / ред. М. Литвин. Львів, 2012. Вип. 5 : Ювілейний збірник на пошану Олександра Колячука. С. 26–37; Мисак Н. Українські нотаріуси в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: соціально-професійна характеристика. *Інтелігенція і влада. Серія : Історія*. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 71–87; Мисак Н. Українські викладачі середніх шкіл Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст.: соціально-професійна характеристика. *Інтелігенція і влада*. Одеса : Астропринт, 2012. Вип. 26. С. 53–70.

⁵ Дрогобицька О. Традиція і модерн: побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.). Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. 540 с.

⁶ Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів : Піраміда, 2014. 612 с.

⁷ Петрів М. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст. Кн. 1. Київ, 2014. 544 с.

⁸ Вараниця А. Вчителі народних шкіл в структурі інтелігенції Галичини другої половини XIX – на початку XX ст. *Новітня доба*. Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. Львів, 2013. Вип. 1. С. 152–166.

⁹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАУЛ). Ф. 382. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 2 (Лист В. Бірчака до Ю. Романчука, 1914).

різнокомпетентної освіченої інтелігенції. Однак існувала й певна ізольованість окремих фахових груп, коли професійні приписи обмежували участь в інших заняттях і призводили до замикання у вузьких професійних колективах. Це стосувалося, передусім, державних службовців високих рангів¹⁰. Професійну замкнутість визначав характер праці. Наприклад, акторам, які проводили увесь час на гастролях і репетиціях, не вистачало часу на ще якийсь вид діяльності; лікарям – через значну завантаженість праці, необхідність їздити до пацієнтів на часто віддалену від міст територію.

Найпоширенішим мотивом для пошуку “другої професії” було здобути додаткові джерела заробітку: “Житє дороге, крім своєї плати треба було ще заробляти “з боку”, а на се пропадає марно час. З такими видатками, як на театр і т.п. все треба було числити ся”, – зазначав педагог та письменник Осип Маковей¹¹. Це було важливо для професійних груп з низькою (наприклад, народні вчителі) або середньою заробітною платою; для тих, хто мав багатодітну сім’ю. Додатковий заробіток був необхідністю й для тих, хто починав свою кар’єру: авскултантів (судові практиканти), суплентів гімназій (помічники викладача). Середня заробітна плата викладача гімназії у другій половині XIX ст. становила близько 1000 золотих ринських в рік, суплента – 400, вчителів народних шкіл 200, а видатки на харчування та проживання в провінції становили близько 22 золотих ринських на місяць¹². Як писав один вчитель гімназії сс. Василіанок, заробітна плата якого становила 99 корон¹³ місячно (близько 50 золотих ринських), до свого колеги, що для нього додатковий “прихід бічний ту конечний, бо серед львівської дорожнечі годі, є зглядно й неможливо ту вийти зі самої пенсії”¹⁴. Одним з найпоширеніших підробітків для студентів та педагогів було репетиторство. Так, Омелян Дейницький, ставши суплентом в Львівській Академічній Гімназії, через малу зарплатню змушений був приватно займатися репетиторством з гімназистами¹⁵. Як джерело додаткового заробітку або утримання, інтелігенція (як правило, духовенство), яка проживала на селі, могла використовувати домашнє господарство¹⁶. До прикладу, священник Григорій Барвінський – батько відомих галицьких громадсько-політичних діячів братів Барвінських, утримував велике господарство і пасіку, продукти з яких продавав, щоб фінансово допомагати дітям¹⁷.

Для педагогів сферою додаткової професійної реалізації та доходів часто ставала наукова діяльність та видання україномовних підручників, в яких розробляли українську наукову термінологію (у сфері мовознавства Пилип Дячан, Омелян Огоновський, Степан Смаль-Стоцький; природознавства – Іван Верхратський, математики – Омелян Дейницький, Петро Огоновський, Володимир Левицький, фізики – Іван Пулюй та інші)¹⁸. Щоб мати можливість займатися науковими дослідженнями, гімназійні викладачі повинні були здавати іспит на здобуття академічного ступеня доктора наук¹⁹.

¹⁰ Homola I. “Kwiat społeczeństwa...” (Struktura społeczna i zarys położenia inteligencji krakowskiej w latach 1860–1914). Kraków ; Wrocław : Wydawnictwo Literackie, 1984. S. 374.

¹¹ ЦДІАУЛ. Ф. 386. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 11 (Автобіографія О. Маковея).

¹² Барвінський О. Спомини з мого життя. Ч. 1, 2. Нью-Йорк ; Київ, 2004. С. 124.

¹³ Золотий ринський – назва австрійської грошової одиниці, поширена в Галичині. Синонім – гульден. В 1892 р. в Австро-Угорській імперії була проведена грошова реформа, внаслідок якої в грошовий обіг вводилася корона. Співвідношення між старою і новою валютою був: 1 гульден = 2 коронам.

¹⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 384. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 6 (Лист [Кузина] до Я. Гординського, 1912).

¹⁵ ЛННБУ. Ф. 167. Оп. II. Спр. 975. Арк. 1 (Автобіографія О. Дейницького).

¹⁶ Про основні види господарської діяльності інтелігенції на селі дет. див.: Дрогобицька О. Традиція і модерн... С. 419–437.

¹⁷ ЛННБУ. Ф. 11. Спр. 108. Арк. 62 (Лист Г. Барвінського до В. Барвінського, 2.V.1876).

¹⁸ Авраменко В. Розвиток української навчальної термінологічної лексики у процесі розбудови національної системи освіти кінця XIX – поч. 1930 рр. Умань, 2014. 162 с.; Гамалія В. Процеси терміноутворення і просвітницька діяльність в Україні на зламі XIX–XX століть. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, (2). Київ, 2013. С. 51–53; Благий В. Структура та викладацький склад вищих шкіл Львова на початку XX ст. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2000. Вип. 35–36. С. 209; ЛННБУ. Ф. 167. Оп. II. Спр. 337. Арк. 2 (Автобіографія А. Болеховського, 8(20).III.1896).

¹⁹ Мисак Н. Українські викладачі середніх шкіл Галичини... С. 60.

Робота над підручниками була доволі виснажливою, потребувала значної затрати часу та сил. Окрім того, Видавнича справа стала об'єктом для критики та конфліктів у середовищі інтелігенції не менше, аніж політика, де так само зіштовхувалися різні політичні, правописні, наукові погляди²⁰. Частими були конфлікти між редакторами, з одного боку, та авторами публікацій – з іншого, зумовлені або зміною первинного тексту, або, частіше, відмовою публікувати статті²¹. Олександр Барвінський пригадував свою працю над підручником з історії України, на замовлення товариства “Просвіта”, за яку йому мали виплатити гонорар 500 золотих ринських. Укладання підручника припало на час літніх канікул, педагог був звільнений від викладацьких обов'язків та зміг подати готовий підручник вчасно – до кінця літа. Однак працювати довелося по 14 годин на день²². Як писав у листі до дружини упорядник багатьох підручників для початкових класів Антін Крушельницький: “Зрештою ти пригадуєш собі Кохана, скільки забрали мені читанки нервів, жите і здоров'я? А часу? А думок? Все те було присвячене читанкам, я відобрав Тобі, дітям, хаті, господарству, літературі, читанню книжок”²³. Займаючись виданням наукових книг, підручників, посібників, читанок, інтелігенти керувалися не тільки мотивом заробітку, а й необхідністю розвивати національну науку та шкільництво²⁴.

Як джерело додаткового заробітку інтелігенти розглядали редакторство та журналістику²⁵. Журналістика стала альтернативним простором для фахової реалізації літераторів, адже письменництво не вважалось самостійною професією, якою можна було заробляти на життя. “Колись думав дорівняти Шекспірові і Шевченкові, а сего дня пишу про Дрейфуса і про смілу крадіж у церкві в П'ятигорбках”, – писав з іронією Осип Маковей²⁶. Журналістські професії (публіцист, редактор, критик, репортер, ведучий хронік, фейлетоніст) в цей період активно розвивалися. Найбільша кількість представників цієї професії зосереджувалась у Львові²⁷. Тоді не існувало жодного навчального закладу, який навчав би журналістиці. Тому журналістами ставали люди з іншою освітою. Редакції часописів ставили певні умови при прийомі на роботу: наявність загальної освіти, знання мов, навичок написання статей, публіцистичних творів²⁸. Відсутність необхідної кількості людських і матеріальних ресурсів, культури читання преси та літератури не надто сприяло розвитку українського видавництва. Дуже багато залежало від зусиль окремих діячів, для яких журналістика ставала професією, яка могла замінити основну. Професійними журналістами були Володимир Барвінський, Богдан Дідицький, Осип Марков, Орест Авдіковський, Федір Заревич, Осип Мончаловський. Як “другу професію” публіциста чи редактора використовували Лонгин Лукашевич, Омелян Партицький, Юліан Романчук, Кость Горбаль, Анатоль Вахнянин, Ксенофонт Климкович, Володимир Гнатюк, Олександр Борковський, Михайло Павлик, В'ячеслав Будзиновський та ін.

Українська журналістика в Галичині розвивалася з певними труднощами. Через брак професійних журналів ними ставали представники інших професійних груп інтелігенції, які не завжди виконували свою роботу якісно. Олександр Борковський скаржився адвокату Володимирі Охримовичу, що в редакції газети “Діло” не було компетентного кореспондента: “А він (кореспондент. – О. Г.) і з іншого огляду дуже потрібний, бо робота в редакції стала

²⁰ Іван Пулюй. Листи / упор. О. Збожна. Тернопіль, 2007. (Лист І. Пулюя до М. Павлика, Прага 1 квітня 1902).

²¹ Там само. (Листи І. Пулюя до О. Барвінського, В. Гнатюка та О. Борковського, 1882, 1897, 1901).

²² Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина 3 і 4. Київ, 2009. С. 127–128.

²³ ЦДІАУЛ. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 41 (Лист А. Крушельницького до дружини, Городенка, 1913).

²⁴ Брати Костя Паньківського “дорікали йому, що він свої заробітки витрачає на видавання книжок, що немає кому стільки їх читати”, а він з посмішкою відповідав: “Хтось мусить видавати...”. Маючи власну сім'ю, адвокат продовжував витрачати більшу частину сімейного бюджету на видавничу справу, а родинні видатки покривала учительська платня його дружини. (Витанович І. Кость Паньківський: ідеаліст громадської праці і віри у власні сили народу. Нью-Йорк, 1954. С. 34–35).

²⁵ ЛННБУ. Ф. 34. Спр. 74. Арк. 6 (Лист Н. Будзиновської до В. Гнатюка, 17.XI.1911).

²⁶ Маковей О. Еманципація мужчин. *Твори в двох томах*. Т. 2. Київ, 1990. С. 58.

²⁷ За підрахунками І. Гомоли у 1880 р. у Львові працювало бл. 70 журналістів, коли у Кракові їх налічувалось бл. 40. (Homola I. “Kwiat społeczeństwa...” S. 307).

²⁸ Там само. S. 309.

тепер дуже прикра: Левицький (Євген Левицький. – *О. Г.*) до новинок не має найменшого сприту; він хиба дословно щось переведе, не зважаючи, чи воно в такій формі пригоже для нас чи ні; Веселовський (Ярослав Веселовський. – *О. Г.*) має неможливе письмо, майже не ліпше від письма Олесницького (Євген Олесницький. – *О. Г.*), а до того за нинішній день зарекомендував ся мені великими способностями до пустомельства. Ну, а читати і до того поправляти всьо, кожду стрічку, яка виходить з редакції, поправляти навіть букви, щоби складач міг відчитати, се незвичайно люба і покріпляюча робота, але й попросту часу на неї не стане, не казати вже о тім щоби можна самому ще щось написати або бодай якусь допись прочитати і виправити. Отже й з сеї причини кореспондент парламентарний дуже придав би ся”²⁹.

Працівники часописів змушені були шукати передплатників, від яких залежало фінансове забезпечення видання³⁰. Часто передплата не могла покрити всі видатки газети на заробітну плату працівникам, відповідні технічні матеріали, розсилку, що ставало основною причиною закриття часописів³¹. Причинами їх занепаду також була непрофесійність редакторів. Наприклад, суддя Тит Ревакович вважав, що часопис “Вечорниці” занепає через “гуляще життє молоді нашої громадкі” (редактора Федора Заревича)³². Священик Данило Танячкєвич вказував на подібну причину упадку “Мети”, але вже під редакцією Ксенофонта Климковича³³. Публіцист Володимир Барвінський звинувачував в адміністративно-організаційних проблемах “Правди” редакторів Анатолія Вахнянина і Омеляна Партицького, яких підозрював у розтрачуванні присланих “з України” грошей на розвиток “Правди”³⁴. Іван Франко вважав, що “Слово” втратило свій авторитет через “неспосібного” Венедикта Площанського, який очолив редакцію після Богдана Дідицького, назвавши першого “людиною слабохарактерною”, який піддавався впливу більш радикальних співробітників-русофілів (Осипа Маркова, Ореста Авдиківського, Осипа Мончаловського)³⁵. У більшості випадків редакторська, журналістська робота та праця в українських науково-просвітніх установах оплачувалася погано, через малобюджетність газет, видавництва і організацій, де одна людина могла займати декілька посад і виконувати декілька робіт за незначну доплату³⁶.

Багато інтелігентів, крім професійної діяльності, займалися творчістю, передусім літературною. Літераторами були адвокати Андрій Чайковський, Іван Семанюк (Марко Черемшина), Лев Лопатинський, Михайло Козоріс, гімназійні професори Антін Крушельницький, Осип Маковей, Володимир Бірчак, учителі Уляна Кравченко, Ольга Дучимінська, Катря Гринєвичєва, урядовий працівник Михайло Яцків³⁷. Музикантами-композиторами були: Анатоль Вахнянин – політик і громадський діяч, Філарет Колєсса – науковець-єтнограф, Володимир Матюк та Остап Нижанківський – священики. Однак творча праця не давала високого доходу, тому інтелігенти займалися роботою “для хліба”, а творчість залишали на вільний час. Лєсь Мартович, правник за фахом, не вважав свою літературну працю професією, бо “не міг жити з того”³⁸. За

²⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 372. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 2 (Лист О. Борковського до В. Охримовича, 18.VI.1907).

³⁰ Матеріяли до історії українсько-руського життя і письменства (Лист В. Барвінського до О. Барвінського, 3.VIII.1879). *Правда*. 1895. Т. XXV. С. 367.

³¹ ЛННБУ. Ф. 11. Спр. 5011. Арк. 1 (Лист Г. Рожанковського до В. Барвінського, 1879); Студинський К. Галичина і Україна в листуванні 1862–1884 рр. Харків; Київ, 1931. (Лист М. Павлика до А. Вахнянина, 24.XII.1869. С. 117).

³² Ревакович Т. До історії українсько-руського письменства. Спомини про Федора Заревича. *Правда*. 1889. № 2. С. 283–284.

³³ Студинський К. Зв’язки Олександра Кониського з Галичиною в рр. 1862–1866. *Записки НТШ*. 1901. Т. XXXIX. С. 318.

³⁴ ЛННБУ. Ф. 11. Спр. 3429. Арк. 1 (Лист В. Барвінського до Д. Танячкєвича, 7.IX.1869).

³⁵ Франко І. Южнорусская литература. *Франко І. Збір. творів : у 50 т.* Київ, 1984. Т. 41. С. 140.

³⁶ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. 378. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 7 (Звіт секретаря філії І. Волянського про поїздку на звіт делегатів філії “Просвіти”, Станіславів, 2.XI.1909); ЛННБУ. Ф. 11. Спр. 5011. Арк. 1 (Лист Г. Рожанковського до В. Барвінського, 1879); Маковей О. Товариш по перу. *Твори...* С. 468.

³⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 683. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 1 (Лист В. Бачинського до Ю. Бачинського, 1896).

³⁸ Рудницький М. Письменники зблизька (спогади). Львів, 1958. С. 90.

висловом В'ячеслав Будзиновського, тогочасні письменники писали “виключно з патріотизму”, не мріючи про гонорар, чи заробляти цим на життя. Будзиновський наводив приклад Франка, який писав по-українськи, щоб підняти рівень національної літератури, розширити її ринок, а по-польськи – “щоби заробити”³⁹.

Дилема між бажанням займатися мистецтвом і обов'язком утримувати родину створювала моральний дискомфорт⁴⁰. “Злазити щодня з Пегаса й сідати на процесову шкапу страшно томить і розриває душу на дві половини”, – писав Андрій Чайковський⁴¹. Робота в канцеляріях займала значну частину часу та була втомливою. Тому, щоб виконати додаткову творчу чи громадську роботу, інтелігенти жертвували відпочинком, товарицькими розвагами, часом, який могли провести з сім'єю – тими “приємностями, які використовує звичайний робітник”⁴². Дружина Марка Черемшини згадувала, що на його письмовому столі поруч з документами кодексами і різними юридичними книгами були чернетки, замітки до майбутніх творів, адже письменник завжди перебував у творчому настрої. Втім, основний професійний обов'язок відсував творчі задуми на задній план⁴³. Варто зазначити, що серед галицької громадськості заняття творчістю вважалося не тільки малоприбутковою, а й несерйозною справою, а самих митців часто називали “здеклясованими інтелігентами”⁴⁴. Причиною малого попиту на мистецькі твори, як пояснювали самі інтелігенти, був низький економічний рівень життя галицької суспільності та несформованість її естетичних смаків⁴⁵.

Інтелігенти великою мірою були творцями української політики, яку можна трактувати як “другу професію”. У листі до журналіста Богдана Дідицького його колега Володимир Барвінський писав про потребу професійних українських депутатів “хочабы лише одинь”, щоб “свѣтъ дѣзнався, що Русини мають людей справдѣшнои интелігенції а що руска справа се не якѣ выдуманѣ жалѣ”⁴⁶. Часто політикування перетворювалося на “другу професію” або навіть основну. Наприклад, Кость Левицький залишив адвокатську практику заради “проводу політичного”⁴⁷. Так само вчинив Євген Петрушевич⁴⁸. Однак політична кар'єра давалася не всім. Вона вимагала енергійності, гнучкості в діях, вміння говорити, “день и нѣчь працювати и учитися”. Не радили йти в “посли” тим, “хто хотів в спокою жити”, “хто боявся втратити ласку в намісника, старости, міністрів”, а політик мав би мати добру освіту, бути ініціативним, “неперекупного, непохитного характеру”⁴⁹. Найбільше в політичній діяльності було задіяно

³⁹ Будзиновський В. Чи справді діло йде до гіршого (До дискусії над упадком нашого письменства). *Діло*. 1912. Ч. 26. 2 (18) грудня.

⁴⁰ Актор Северин Паньківський, який деякий час працював дрібним чиновником в “Дністрі”, писав, що заздри Філарету Колесі, з яким ділив помешкання: “Він, молодий тоді композитор, сидить, бувало, щось пише, а дивлюсь на нього і завидно мені. От, думаю, працює чоловік в мистецтві, творить, має від того насолоду, а я... я творю “поліси” та гемороя наживаю”. (ЦДДАУЛ. Ф. 514. Оп. I. Спр. 102. Арк. 65 (Мемуари артиста С. Паньківського).

⁴¹ Чайковський А. Мій життєпис. *Чайковський Андрій. Спогади Листи. Дослідження* : у 4 т. Львів, 2007. Т. IV. С. 277.

⁴² Цит. за: Sadowski L. Wizerunki inteligencji prowincjonalnej. *Inteligencja polska XIX i XX wieku* / red. R. Czepulis-Rastenis Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. Studia 3. S. 226.

⁴³ Семанюк-Черемшина Н. Спогади Марка Черемшину. Львів, 1958. С. 28.

⁴⁴ Карманський П. Українська Богема. К., 1999. С. 106; “Аби й десять доньок було у мене, то ні одну не дала би за різьбяр чи маляр!” – говорила героїня повісті М. Яцкова “Огні горять” (Яцків М. Огні горять. *Муза на чорному коні. Оповідання і новели. Повісті. Спогади і статті* / упор. М. Ільницький. Київ : Дніпро, 1989. 132 с.).

⁴⁵ Франко І. З останніх десятиліть ХІХ в. *Франко І. Зібрання творів* : у 50 т. Київ, 1980. Т. 41. С. 490; Маковей О. Як я продавав свої новели. *Твори...* С. 32.

⁴⁶ ЛННБУ. Ф. 11. Спр. 3420. Арк. 1 (Лист В. Барвінського до Б. Левицького, 8.XII.1882).

⁴⁷ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: На підставі споминів. Львів, 1926. С. 117.

⁴⁸ Максимчук І. Нарис історії роду Петрушевичів. Чикаго, 1967. С. 155.

⁴⁹ Трильовський К. З мого життя. Едмонтон; Торонто, 1999. С. 78; ЛННБУ. Ф. 11. Спр. 3513. Арк. 6 (Лист Б. Дідицького до В. Барвінського, 3.XII.1882); Спр. 3420. Арк. 3 (Лист В. Барвінського до Б. Левицького,

священиків та адвокатів. Очевидно, що адвокати були однією з найосвіченіших професійних груп, специфіка роботи яких передбачала зацікавлення політикою. Адвокати роз'яснювали селянам громадянські права, підкреслювали правову рівність, розтлумачували сутність і положення австрійського законодавства⁵⁰.

Адвокати обіймали найважливіші посади в політичних організаціях, мали першість за кількістю членів українського сеймового та парламентарного представництва⁵¹. У 1908 р. з 27 українських депутатів 11 були адвокатами⁵². Вони організували віча, на яких закликали селян до політичної активності, участі у виборах, підтримки українських кандидатів до сейму та парламенту⁵³. “Перший мій публічний виступ був на вічу в Коломиї, поруч посла Юліана Романчука, про політичні наші права. Сей виступ мій мав той наслідок, що в два роки по тім, як Коломиїщина зачала шукати за кандидатом на посла до Союму, то люди самі видвигнули мене на кандидата, хоть я зовсім не мав до сего претензії і уважав, що се місце належить старшому. Я ж не мав і 30 вимаганих законом років, тай приготовлявся до адвокатського іспиту”, – згадував Теофіл Окуневський⁵⁴. Така активна національно-політична діяльність завадила йому закінчити адвокатську практику в Станиславові. Продовжував він її уже в Коломиї, ближче до свого виборчого округу⁵⁵. Депутатами Галицького сейму були такі адвокати: Михайло Король, Володимир Дудикевич, Андрій Кос, Іван Макух, Євген Олесницький, Антін Могильницький, Кость Левицький, Євген Петрушевич, Данило Старуха, Лонгин Цегельський, Кирило Трильовський та ін.⁵⁶ Інтелігенція використовувала сеймову у Львові та парламентську у Відні трибуни для порушення питань, пов'язаних із забезпеченням національних прав українського населення, особливо в контексті українсько-польських відносин у Галичині, інформувала європейську громадськість про українців.

Таким чином, інтелігенція обирала для себе додаткову професію з різних причин. Найчастіше, щоб покращити своє матеріальне становище, реалізувати таланти та амбіції чи знайти своє “справжнє призначення”. “Другі” професії обирали для себе переважно вчителі середніх та народних шкіл, адвокати, дрібні чиновники. Коли педагоги “другу професію” використовували як додаткове джерело доходів, то адвокати та священики, більшою мірою, як громадську та творчу реалізацію, хоч часто ці дві причини поєднувалися. Як правило, “друга професія” була пов'язана з основною та здобутою освітою, але не завжди. Наприклад, Володимир Охримович поєднував адвокатську практику з редакторською працею в газеті “Діло”. У редакторській діяльності він бачив для себе додаткові матеріальні вигоди, а також можливість займатися громадською роботою: “Робота неважка (3–4 години на день), плата 166 ринських і 67 корон на місяць. [...] Та важливіше те, що робота в редакції жива і різнородна”⁵⁷. Володимир Барвінський, за освітою правник, взагалі покинув у роботу в адвокатських канцеляріях задля редакторства⁵⁸.

У “другу” професію інтелігенти перетворювали видавничу, публіцистичну діяльність та творчість (найчастіше літературну). Свій письменницький потенціал інтелігенти втілювали

8.ХІІ.1882); Ф. 93. Спр. 75. Арк. 1 (Нарис Т. Реваковича “Які властивості повинен мати руський посол в теперішню пору”).

⁵⁰ Розправа над галицькою адміністрацією. *Свобода*. 1908. Ч. 26; Руська перемога. *Свобода*. 1911. Ч. 8.

⁵¹ Падох Я. З минулого української адвокатури. *Правничий вісник*. 1963. Кн. 2. С. 115–120.

⁵² Плакат українських послів в Сейм, 1908. *Свобода*. 1908. Ч. 39: Додаток.

⁵³ Посли: Романчук і др. Кос перед виборцями. *Свобода*. 1902. Ч. 27.

⁵⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 328. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 122 (Коротка житєпись Теофіла Окуневського).

⁵⁵ ЛННБУ. Ф. 17. Спр. 111. Арк. 1 (Лист Т. Окуневського до М. Бучинського, 1889).

⁵⁶ Про українських правників депутатів Галицького сейму дет. див: Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. Львів, 2018. 370 с.; Кобута С., Кобута Л. Політична і парламентська діяльність українських адвокатів Станиславщини (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2018. Вип. 12. С. 46–57.

⁵⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 372. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 1–4 (Лист В. Охримовича до дружини, 1902).

⁵⁸ Про В. Барвінського дет. див. Ганусин О. Володимир Барвінський: образ інтелігента через призму приватного життя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Вип. 1. Част. 1. 2014. С. 104–111.

також у журналістиці. Зважаючи на те, що у другій половині XIX ст. галицька журналістика розпочинала своє тверде становлення, багато діячів долучилися до її розвитку, стаючи редакторами часописів. Публіцистика була дуже популярним заняттям серед тогочасної інтелігенції. Літературна праця оплачувалася погано, або не оплачувалася взагалі, та виконувалася переважно для власного задоволення та потреб. Все ж, багато представників української інтелігенції XIX ст., які працювали викладачами, адвокатами чи урядниками, в сучасний період є більш знаними як письменники та поети, аніж за професіями, які забезпечували їх матеріально. Інтелігенція поєднувала професійну діяльність з громадською, яку теж можна трактувати як “другу професію”: засновували просвітні організації й товариства (читальні, школи), фінансово-економічні установи (кредитові спілки, шадничі каси), господарські організації; розвивали культурне життя (аматорські театральні трупі, хори), часто вкладаючи в них власні кошти, а не отримуючи з них прибутку⁵⁹. Деякі інтелігенти звертали увагу на актуальну в той час потребу поширення економічної освіченості серед українського населення як основу національного розвитку, як, до прикладу, архітектор Василь Нагірний, який став ініціатором створення першого українського страхового товариства “Дністер” у Львові та інших промислових товариств. Громадсько-політична та культурна робота сприяла зростанню як особистих, так і колективного авторитету та популярності інтелігентів серед галицького населення.

**“LIFE IS EXPENSIVE, YOU SHOULD HAVE A ‘SUPPLEMENT INCOME’
IN ADDITION TO YOUR SALARY...”: “SIDELINES” AND ADDITIONAL EARNINGS
OF THE UKRAINIAN INTELLIGENTSIA OF GALICIA IN THE SECOND HALF
OF THE 19th – EARLY 20th CENTURY**

Olena HANUSYN

*Lviv Polytechnic National University,
Department of History, Museum Studies, and Cultural Heritage,
Metropolitan Andrii St., 3, 79016, Lviv, Ukraine,
e-mail olena.hanusyn5@gmail.com*

Summary

Based on personal data, the article highlights the sources of additional earnings and the scope of extracurricular activities of the Ukrainian-Galician intelligentsia in the second half of the 19th - early 20th century. It is noted that looking for additional sources of income was common practice for people of intellectual labour, because their main professional activity could not always provide a decent standard of living. In addition to earnings, attention is paid to other reasons, which prompted intellectuals to combine several professions: the need to unlock the creative potential or to join Ukrainian national organizations and societies, cultural and educational life of the region.

Lawyers, teachers, priests, and other intellectuals became publishers, editors, writers, journalists, and politicians. Typically, the “sideline” was associated with their basic and acquired education. Many Ukrainian intellectuals engaged in scientific activities, became authors of the first Ukrainian-language textbooks and developed Ukrainian scientific terminology. During this period, journalistic activity and journalism developed rapidly, gradually becoming an independent profession and the most popular field, which involved a large number of intellectuals. The literary activity was popular as well, which could “overshadow” the core business line later. Participation in representative bodies such as the Galician Sejm, the State Council, political parties, and public activities can be regarded as a “sideline”, which made demands on intellectuals’ time and energy.

Keywords: *intelligentsia, Galicia, “sideline”, additional earnings, social and political activities.*

REFERENCES

Avramenko, V. (2014). *Rozvytok ukraïnskoi navchalnoi terminolohichnoi leksyky u protsesi rozbudovy natsionalnoi systemy osvity kintsia XIX – poch. 1930 rr. [Development of Ukrainian educational terminological vocabulary in the process of building the national education system of the late XIX – early XX centuries– 1930].* Uman (in Ukrainian).

⁵⁹ Організаційна робота. *Діло*. 1894. Ч. 99. 4 (16) мая; Новинки. Подяка адвокату д-ру Чикалюкови. *Діло*. 1903. Ч. 20.

- Barvynskyi, O. (2009). *Spomyny z moho zhyttia* [Memories from my life]. Kyiv, part. 3 i 4 (in Ukrainian).
- Blahyi, V. (2000) Struktura ta vykladatskyi sklad vyshchyykh shkil Lvova na pochatku XX st. [The structure and teaching staff of higher schools in Lviv in the early twentieth century]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna*, iss. 35–36, p. 209 (in Ukrainian).
- Chaikovskyyi, A. (2007). Mii zhyttiepys [My resume]. *Chaikovskyyi Andrii. Spohady Lysty. Doslidzhenia*. In 4 vol. Lviv, vol. IV (in Ukrainian).
- Chornovol, I. (2018) *Ukrainska fraktsiia Halytskoho kraiovoho seimu* [Ukrainian faction of the Galician Regional Sejm]. Lviv (in Ukrainian).
- Doroshenko, D. (1969). *Moi spomyny pro nedavnie mynule (1914–1920)* [My memories of the recent past]. Miunkhen (in Ukrainian).
- Drohobyt'ska, O. (2014). *Tradyt'siia i modern: pobut ukrainskoi sil'skoi intelihentsii Halychyny (kinets XIX – 30-ti rr. XX st.)* [Tradition and modernism: the rural life of Ukrainian intelligentsia in Galicia (late XIX – 30s of the XX century)]. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte (in Ukrainian).
- Franko, I. (1984). Yuzhnorusskaia lyteratura [South the Russian literature]. *Zibr. tvoriv: u 50 t.* Kyiv, vol. 41 (in Ukrainian).
- Franko, I. (1984). Z ostannikh desiatylyt XIX v. [From the last decades of the XIX century]. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv, vol. 41 (in Ukrainian).
- Hamaliia, V. (2013). Protsesy terminotvorennia i prosvitnytska diialnist v Ukraini na zlami XIX–XX stolit [Processes of term formation and educational activity in Ukraine at the turn of the XIX–XX centuries]. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii*, 2. Kyiv (in Ukrainian).
- Hoff, J. (2006). Elity i ich rola w zyciu malego miasta galicyjskiego. *Miasteczko i okolica – od sredniowiecza do wspolczesnosci* / red. J. Hoff. Kolbuszowa (in Polish).
- Homola, I. (1984). "Kwiat spoleczenstwa..." (*Struktura spoleczna i zarys polozenia inteligencji krakowskiej w latach 1860–1914*). Kraków: Wrocław: Wydawnictwo Literackie (in Polish).
- Hrytsak, Ya. (2004). *Ihry z kocherhoiu: vserioz i po-ukrainsky. Strasti za natsionalizmom* [Poker games: seriously and in Ukrainian. Passions for nationalism]. Kyiv (in Ukrainian).
- Karmanskyi, P. (1999). *Ukrainska Bohema* [Ukrainian Bohemia]. Kyiv (in Ukrainian).
- Kobuta, S., Kobuta, L. (2018) Politychna i parlamentska diialnist ukrainskykh advokativ Stanyslavivshchyny (kin. XIX – poch. XX st.) [Political and parliamentary activity of Ukrainian lawyers of Stanislaviv region (late XIX – early XX centuries)]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia*, iss. 12. (in Ukrainian).
- Levytskyi, K. (1926). *Istoriia politychnoi dumky halytskykh ukraintsiv 1848–1914: Na pidstavi spomyniv* [History of political thought of Galician Ukrainians 1848–1914: Based on memories]. Lviv (in Ukrainian).
- Makovei, O. (1990). *Tvory v dvokh tomakh*. Kyiv (in Ukrainian).
- Maksymchuk, I. (1967). *Narys istorii rodu Petrushevykh* [Essay on the history of the Petrushevykh family]. Chykhovo (in Ukrainian).
- Martovych, L. (1976). Zabobon [Prejudice]. Kyiv (in Ukrainian).
- Mysak, N. (2012). Ukrainski vykladachi serednykh shkil Halychyny naprykintsi XIX – na pochatku XX st.: sotsialno-profesiina kharakterystyka [Ukrainian secondary school teachers in Galicia in the late nineteenth and early twentieth centuries: socio-professional characteristics]. *Intelihentsiia i vlada*, Odesa, iss. 26. (in Ukrainian)
- Mysak, N. (2007) Ukrainski likari v Halychyni naprykintsi XIX – na pochatku XX st.: sotsialno-profesiina kharakterystyka [Ukrainian doctors in Galicia in the late nineteenth – early twentieth century: socio-professional characteristics]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka*, iss. 9 (in Ukrainian).
- Mysak, N. (2005) Ukrainski narodni vchyteli v Halychyni na rubezhi XIX–XX st.: pravove stanovyshche ta natsionalna dyskryminatsiia (za materialamy periodychnykh vydan) [Ukrainian folk teachers in Galicia at the turn of the XIX–XX centuries: legal status and national discrimination (according to periodicals)]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka*, iss. 7 (in Ukrainian).
- Mysak, N. (2012) Halytski advokaty naprykintsi XIX – na pochatku XX stolittia: natsionalna identyfikatsiia i profesiina diialnist [Galician lawyers in the late 19th and early 20th centuries: national identification and professional activity]. *Ukraina – Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*. Lviv, iss. 5 (in Ukrainian).

Mysak, N. (2015) *Ukrainski notariusy v Halychyni naprykintsi XIX – na pochatku XX st.: sotsialno-profesiina kharakterystyka* [Ukrainian notaries in Galicia in the late nineteenth – early twentieth century: socio-professional characteristics]. *Intelihentsiia i vlada. Seriia: Istoriia*. Odesa, iss. 32 (in Ukrainian).

Padokh, Ya. (1963) *Z mynuloho ukrainskoi advokatury* [From the past of the Ukrainian bar]. *Pravnychi visnyk*. Kn. 2 (in Ukrainian).

Pakholkiv, S. (2014) *Ukrainska intelihentsiia u Habsburzkii Halychyni: osvichena verstva y emansypatsiia natsii* [Ukrainian intelligentsia in Habsburg Galicia: educated strata and emancipation of the nation]. Lviv (in Ukrainian).

Petriv, M. (2014) *Ukrainski advokaty: derzhavni, hromadski, politychni ta kulturno-osvitni diiachy kintsia XIX – pershoi polovyny XX st.* [Ukrainian lawyers: state, public, political and cultural-educational figures of the end of the XIX - first half of the XX century]. Kyiv (in Ukrainian).

Rudnytskyi, M. (1958). *Pysmennyky zblyzka (spohady)* [Writers up close (memories)]. Lviv (in Ukrainian).

Semaniuk-Cheremshchyna, N. (1958). *Spohady Marka Cheremshynu* [Memories of Mark Cheremshin]. Lviv (in Ukrainian).

Shakh, S. (2010) *Lviv – misto moiei molodosti. Tsisarsko-Korolivska Akademichna Himnaziia* [Lviv is the city of my youth. Imperial-Royal Academic Gymnasium]. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho Universytetu “Lvivska politekhnikha” (in Ukrainian).

Trylovskiy, K. (1999). *Z moho zhyttia [From my life]*. Edmonton; Toronto (in Ukrainian).

Varanytsia, A. (2013) *Vchyteli narodnykh shkil v strukturi intelihentsii Halychyny druhoi polovyny XIX – na pochatku XX st.* [Teachers of public schools in the structure of the Galician intelligentsia of the second half of the XIX – early XX centuries]. *Novitnia doba*. Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv (in Ukrainian).

Vytanovych, I. (1954). *Kost Pankivskiy: idealist hromadskoi pratsi i viry u vlasni syly narodu [Kost' Pankivsky: an idealist of public work and faith in the people's own strength]*. Niu-York (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 10 лютого 2021 р.